

УДК 657

Жураковська І.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ОБЛІКУ: ПРОТИРІЧЧЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

В статті проаналізовано методи оцінки інтелектуального капіталу на можливість їх застосування в обліковій практиці. Сформульовано основні вимоги до методу оцінки інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, оцінка, інтелектуальна власність, методи оцінки.

Zhurakovska I.

ASSESSMENT INTELLECTUAL CAPITAL ACCOUNTING: THEORY AND PRACTICE OF CONFLICTING

The article analyzes the methods for evaluating intellectual capital to the possibility of their use in accounting practice. The main requirements for the method of assessment of intellectual capital.

Keywords: intellectual capital, valuation, intellectual property valuation methods.

Жураковська І.В.

ОЦЕНКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА В УЧЕТЕ: ПРОТИВОРЕЧИЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

В статье проанализированы методы оценки интеллектуального капитала на возможность их применения в учетной практике. Сформулированы основные требования к методу оценки интеллектуального капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, оценка, интеллектуальная собственность, методы оценки.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. XXI століття характеризується суттєвими змінами в економіці, так як одним із основних факторів виробництва стають знання. Ще на початку XX століття академік В.І. Вернадський зазначав, що майбутній людський прогрес буде проходити в сфері знань і розуму, яку він називав ноосферою. Якщо методи якісної оцінки результатів застосування знань знайшли широке використання у світовій науці, то методика вартісної оцінки досить суперечлива і перебуває в процесі

формування.

Інтелектуальний капітал підприємства суттєво впливає на вартість підприємства та поступово стає одним із найважливіших критеріїв оцінки ефективності роботи суб'єкта господарювання. У зв'язку з цим, головного значення набувають ідентифікація та оцінка вартості інтелектуального капіталу для прийняття стратегічних та оперативних управлінських рішень, забезпечення відображення цього об'єкта в обліку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження, котрі пов'язані з формуванням та оцінкою інтелектуального капіталу, проводили Г. Андрощук, В. Архипов, Е. Бруккінг, А. Бутнік-Сіверський, С. Вовканич, Г. Десмонд, В. Есіпов, Р. Келлі, А. Козирев, В. Ларцев, В. Макаров, О. Мендрул, В. Петренко, А. Святоцький, А. Чухно та ін. Проте результати цих досліджень виявили ще більше питань щодо можливості практичного застосування концепцій оцінки інтелектуального капіталу в обліку.

Цілі статті. Метою статті є дослідження підходів до оцінки інтелектуального капіталу на можливість їх практичного застосування для цілей обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З кінця ХХ століття в найбільших корпораціях світу виникла необхідність пояснення причини відхилення балансової вартості підприємства від ринкової з метою їх аналізу і можливого прогнозування. Ця різниця увійшла в економічну термінологію під назвою «гудвіл», однак його структура і джерела формування продовжували досліджуватись. Результатом вивчення причин стрімкого росту вартості підприємства зважаючи на незмінність матеріальних ресурсів став термін «інтелектуальний капітал». Слід відзначити, що він в основному відносився до сфери управління підприємством і використовувався менеджерами для розробки стратегій підприємства, порівняння різних проєктів. З поширенням операцій купівлі-продажу інтелектуальних продуктів закономірно виникла необхідність вартісного відображення об'єктів, які призводять до зростання ціни підприємства, щоб визначити можливість їх реалізації, забезпечити контроль. Неодноразово наголошується на неспроможності бухгалтерської науки обліковувати ці «нові активи». І основна причина – використання

принципу «обачності».

За даними П.Страссмана [4] співвідношення між інтелектуальним (ІК) і акціонерним капіталом (АК) на підприємствах різних країн світу наведено в табл.1.

Таблиця 1

Співвідношення інтелектуального і акціонерного капіталів у зарубіжних компаніях

Кількість компаній у вибірці	Країна	Медіана відношення ІК/АК	Питома вага компаній, в яких ІК>АК
123	Німеччина	1,046	94
162	Італія	0,528	91
2959	США	0,472	91
1175	Великобританія	0,465	86
1768	Японія	0,407	95
120	Швейцарія	0,379	87
308	Канада	0,158	60

Як видно з табл.1, для більшості країн ІК складає від 37,9 до 52,8% від балансової вартості активів, що свідчить про його значну питому вагу в загальній вартості активів. При цьому на кожному підприємстві використовується власна методика оцінки інтелектуального капіталу і автор не наводить пояснень щодо причин, які обумовлюють подібну тенденцію. В Україні ж подібна статистика не ведеться. Практика розкривати у звітності свій інтелектуальний потенціал не популярна серед вітчизняних підприємств.

Методи виміру інтелектуального капіталу потрібні не тільки для поглибленого вивчення суті всіх видів матеріальних активів, але й для побудови логічної теорії, яка б чітко пояснювала, які активи потрібно враховувати для визначення ринкової вартості підприємства.

Дослідження більше двадцяти запропонованих вченими методичних підходів до оцінки інтелектуального капіталу дає можливість класифікувати їх наступним чином:

1. Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу, які ґрунтуються на ідентифікації в грошових або натуральних вимірювачах окремих компонентів інтелектуального капіталу (метод цитування патентів, "Дослідник вартості" тощо).

2. Методи ринкової капіталізації, в основі яких лежить обчислення різниці між ринковою капіталізацією компанії і власним

капіталом її акціонерів. Отримана величина розглядається як вартість її інтелектуального капіталу або нематеріальних активів. До цієї групи належить, наприклад, метод капіталізації.

3. Методичні підходи, які дозволяють простежити залежність впливу окремих факторів на кінцевий результат використання інтелектуальних ресурсів (факторні підходи). Прикладом можуть бути: модель Б.Лева "Value Chain Blueprint", методика консалтингової фірми Ernst & Young "Measures that Matter".

4. Методи визначення ефекту від використання компонентів, що формують інтелектуальний капітал, наприклад: методика Хаусела-Канівського для оцінки вартості організаційного капіталу компанії, метод виміру споживчого капіталу та ін.

5. Матричні методи, засновані на побудові матриці фінансових або нефінансових показників, зокрема: "Skandia Navigator", метод вартісного ланцюжка.

6. Інтегральні методи, які базуються на комплексному поєднанні декількох вимірювачів, груп показників в єдину систему (збалансована система показників (Balanced Scorecard (BSC)), метод IVM та інші) [3].

Розглянуті вище підходи до оцінки вартості інтелектуального капіталу можуть слугувати для впровадження прогресивних методів управління вартістю у практиці вітчизняних підприємств. Однак частина з наведених підходів (наприклад, група 2 і 3) не може бути застосована в обліковій практиці, так як не дає відповіді на основне питання: яке джерело формування інтелектуального капіталу дає найбільший ефект.

В сучасних наукових дослідженнях інтелектуальний капітал ділиться на три частини: ринковий, людський та структурний. Це узагальнена класифікація, аналіз звітності зарубіжних компаній, які досліджують свій інтелектуальний капітал, показує, що його структура для кожного підприємства унікальна і відображає специфіку діяльності. Відповідно показники можуть розраховуватися по-різному кожного року на одному і тому ж підприємстві, так як склад об'єктів змінюється.

Основним складністю в оцінці інтелектуального капіталу є:

- різна структура капіталу для кожного підприємства, що вказує на те, що його оцінка повинна проводитись на підстав узагальненого показника, або суми узагальнених найважливіших складових.

Стандартизація дрібніших показників по кожному елементу недоречна, так як не буде враховуватись специфіка діяльності підприємства і процес оцінки буде надто трудомістким;

- неприйнятність залишкового способу оцінки, тобто як різниці ринкової та балансової вартостей підприємства, яка використовується для обчислення гудвілу. При цьому способі вартість інтелектуального капіталу зазнає впливу величини зростання вартості матеріальних активів і кредиторської заборгованості, що не відповідає його економічній сутності;

- невизначеність складових людського капіталу, відсутність єдиного підходу до його структури: кваліфікація працівників і їх знання чи результати роботи, хоча, на нашу думку, перевага оцінки результатів є незаперечна та ін.

Оцінку інтелектуального капіталу слід розглядати в трьох аспектах в залежності від мети операцій, при чому кожна наступна оцінка є більш достовірною, якщо були проведені попередні (табл. 2).

Таблиця 2

Основна мета оцінки інтелектуального капіталу

№ з/п	Мета оцінки	Характеристика	Основні методи
1	в цілях управління	оцінка та ідентифікація кожної, навіть найменшої складової інтелектуального капіталу, можливість застосування кількісних та інтегральних показників, методів оцінки 3-го покоління (цілісний вартісний підхід HVA та ін)	кількісні методи менеджменту - «бенчмаркінг», «цінність бізнесу», «банк знань», «метод компетентності» та ін., узагальнюючі показники – індекс Тобіна, схема братів Рус, система Д.Скайма та ін
2	в цілях оцінки бізнесу	оцінка основних причин відхилення ринкової вартості від балансової, застосування тільки вартісних методів з врахуванням майбутніх доходів від використання інтелектуальних продуктів і знань	визначається своєрідний «гудвіл», але не як різниця між ринковою і балансовою вартістю, а без врахування впливу зростання кредиторської заборгованості і матеріальних активів і з врахуванням внутрішньогенерованих нематеріальних активів. Е.Брукінг визначав, що вартість підприємства складається з матеріальних активів та інтелектуального капіталу [1]

Продовження табл. 2

3	в цілях обліку	вартісна оцінка компонентів інтелектуального капіталу на підставі узагальнюючих показників, основною частиною яких є об'єкти інтелектуальної власності та неоцінені на сьогоднішній день людські знання	сума вартостей об'єктів інтелектуальної власності, витрати на наукові розробки та інші складові, які підлягають об'єктивній оцінці з врахуванням принципу обачності
---	----------------	---	---

В обліку оцінку слід проводити в іншому ракурсі, ніж в цілях управління, як зазначав Т.Стюарт «розум стає майном, коли під впливом його діяльності створюється щось корисне, яке має визначену форму» [2]. Якщо для цілей управління важливо визначати як джерело зростання вартості так і ефект від кожної складової інтелектуального капіталу, то, на нашу думку, в обліку доцільно відображати підтверджені позитивні результати.

Прикладом є структурний капітал, який повністю оцінений через використання інституту інтелектуальної власності. Тільки ті розробки, які підтвердили свою корисність знайшли своє місце в активі балансу. Аналогічним шляхом мають бути оцінені людський та ринковий капітал. Приклади оціни людського капіталу наявні в спорті, частина ринкового капіталу також реалізується через інтелектуальну власність.

Висновки. Таким чином, актуальним є визначення критеріїв, яким відповідатиме універсальний методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства:

1. Підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства повинні бути не лише строго формальними, але й адаптованими до реального застосування на практиці.

2. Достовірна вартість інтелектуального капіталу підприємства може бути отримана лише за умов комплексної оцінки всіх трьох його складових: людського капіталу, структурного та ринкового.

3. Метод оцінки має передбачати наступну послідовність: 1) ідентифікація всіх складових інтелектуального капіталу, які приносять корисність підприємству; 2) якісна оцінка; 3) попередня вартісна оцінка, складання звіту про інтелектуальний капітал; 4) вартісна оцінка в бліку. Останній етап для деяких об'єктів може не відбутись, однак попередні три забезпечать користувачів необхідною інформацією про інноваційну діяльність підприємства..

4. Врахування показників, здатних виявити існування синергії, тобто взаємодію між показниками, яка зумовлює збільшення позитивного результату, що вимірюється.

5. Початкову оцінку доцільно проводити в межах витратного підходу (мінімальна межа), а потім дохідного (максимальна межа), врахувавши таким чином потенційну корисність від об'єкта.

Побудова універсального методичного інструментарію на основі запропонованих критеріїв сприятиме становленню інтелектуальної капіталу як показника інноваційної діяльності підприємства. А це є запорукою формування конкуренто-спроможної економіки країни.

З наявних підходів до оцінки капіталу слід визначити найбільш прийнятний для цілей обліку. Ми вважаємо, що інтелектуальний капітал стане об'єктом обліку тільки тоді, коли існуватиме достатньо проста і водночас точна методика його оцінки, яку зможе застосувати бухгалтер з достатнім рівнем знань. Крім того, розробники методики облікової оцінки повинні врахувати, що однією з вимог до обліку є економічність - це означає, що він має бути максимально дешевим при необхідній повноті й вчасності.

Список використаних джерел

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Брукинг Э. Пер. с англ. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
2. Stewart T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Stewart T.A. - New York: Currency Doubleday, 1997, - p. 67.
3. Крикун Н. Методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства / Н. Крикун, О.Веретенникова // Журнал "Схід". - 2009 р. - спецвипуск № 3(94).
4. Климов С.М. Интеллектуальные ресурсы общества. – СПб., 2002. – 202 с.